NAŠE ŘEČ

ROČNÍK I. ČÍSLO 8.

JOSEF KRÁL

Dne 17. září 1917 zemřel na Král. Vinohradech v 64. roce svého života dvorní rada dr. Josef Král, professor klassické filologie na české universitě pražské.

Nehodláme se zde pokoušeti o vystižení velikého významu Králova působení v naší i světové vědě, v úřadě učitelském i ve vývoji a činnosti našich vědeckých společností — ne proto, že jeho úřední obor vlastně jest mimo úkoly »Naší Řeči«, ale že by k tomu bylo třeba místa i času v míře, jaké zde nemáme: jen výčet jeho prací, tiskem vydaných, vyplnil by několik listův. Ale provinili bychom se proti památce Josefa Krále, kdybychom aspoň několik slov nevěnovali jeho zásluhám o písemnictví české a o jeho povznesení.

Král ve svých pracích užíval jazyka cizího, latinského a německého, jen výjimkou, kde šlo o otázky, o nichž z úmyslu vykládal před světovým soudem odborným: největší část prací těch, také veliké jeho dílo o řecké a římské rhythmice a metrice, napsána jest *česky*. Již tato věc mu navždy zachová vynikající místo v našem písemnictví, tím spíše, že není snadno jmenovati odborníka, který by se vědoměji a horlivěji snažil o jazykovou správnost svých výkladů, než jak se vždy snažíval Král.

Ale Král nebyl odborník, jehož myšlení by se bylo spokojovalo vlastním oborem klassické filologie. Věděl, že jazyky klas-

sické a celý osvětový život řecký a římský jsou jen částí celku, jenž vlastně zahrnuje lidstvo celé, věděl, že části neporozumí, kdo nedovede souditi o celku, a z toho právě v Královĕ myšlení, jež neznalo polovičatosti, musila se zroditi potřeba, osvojiti si takovou míru vědomostí, aby otázky filologie klassické mohl posuzovati se stanoviště širšího. A tak neúmornou pílí, živenou skvělým nadáním, nabyl širokého rozhledu v otázkách, týkajících se vývoje jazykového, osvětového i vůbec dějinného, který i jeho pracím čistě odborným vždy dodává významu, jenž přesahuje hranice odboru samého.

A láska ke svému jazyku, ke svému národu, jež pronikala všecku bytost Královu, byla příčinou, že Král při tom všem rozšiřoval obor své vědecké práce na otázky týkající se českého jazyka a českého písemnictví s podrobností, jež z něho i v české filologii učinila odborníka. Aby také širší vrstvy naše poznaly skvosty starého básnictví, překládal antické klassiky do češtiny: ale snaha, vytvořiti překlady věrné nejen textům původním, nýbrž i povaze jazyka českého, vedla jej k tomu, aby podrobněji než kdo jiný před ním řešil základní otázky české prosodie. Tak vzniká práce »Trvání hlásek a slabik dle objektivní míry« (Listy filol. 1893), které se Král podjal s prof. Marešem a jíž česká jména se zapisují do světových dějin vědy, hledajíce cesty v popisování hlásek, jejichž nezbytnost dnes se vůbec uznává; tak vzniká veliký Králův spis »O prosodii české« (t. 1893—1896, s dodatky rozličnými v ročnících dalších), v stručnější podobě zpracovaný i v »Světové knihovně« (č. 716—719). Odborník pociťuje touhu, poznati své předchůdce v témže oboru: tak vznikají Královy práce, týkající se činnosti starých humanistů českých, k nimž se pojí i vydání a překlad Campanovy komedie »Břetislav« (ve Sbírce pramenů vydané Čes. Akademií, II, č. 22).

Kdo měl příležitost častěji se stýkati s Králem, ví, jak podrobně uvažoval také o jednotlivých otázkách správnosti jazyka českého. Ovoce těchto úvah nachází bedlivější čtenář na každé stránce jeho spisů; a jazyková správnost, vedle jiných vlastností, dodává ceny i četným jeho překladům dramatických básní řeckých a latinských (i Calderonova »Divotvorného kouzelníka«). Proto

»Naše Řeč« našla v Josefu Královi upřímného přítele a pomocníka, jehož účast, jak našim čtenářům již z dřívějších čísel je známo, se jevila nejen radami, pokyny i výtkami, jichž se od něho redakci dostávalo, nýbrž i důležitými příspěvky. Také dnešní číslo podává toho důkazy — bohužel, důkazy poslední.

Josef Zubatý.

JOSEF KRÁL:

ČESKÉ JAMBY.

F r. T á b o r s k ý vykládá v článku »O překládání uměleckém« (»Naše Řeč« I, 1917, str. 66), že se naši básníci všichni dopouštějí chyb proti rhythmu, *hlavně proti jambu.* »Před stem let Jungmann neodvážil se překládati »Ztracený ráj« jambem. Teď už se odvažujeme na všecky jamby cizí. A za sto let budou »jambické« verše naše zcela jistě jambické, kdežto dnes jsou to po většině verše trochejské s bezpřízvučnou předrážkou, na př. »Ó, vítej, modrá obloho!« »Ó, hvězdo mořská, matko milosti«. Jambicky správný verš by byl: »Ó, vítám tě, má obloho!« Ale tak přísné požadavky jsou dosud nemožný.« Také F r a n t. F r ý d e c k ý v čl. »Zeyerův blankvers« (tamže, str. 142) tvrdí, že ten, kdo čte Zeyerovy blankversy, nutně vposlouchá jejich trochejský rhythmus s arsickou předrážkou a skanduje všechny verše jako zdánlivé jamby. Tyto »zdánlivé« jamby se prý staly básníkovi osudnými, ježto se dopustil v nich hojně chyb proti přízvuku. Blankvers prý v české prosodice natropil pravou spoustu (tak soudil také V y m a z a l, v. tamže, str. 156: Kdo vylíčí spousty českého jambu?). Rozměr sám je nečeský, severského původu; živého ducha jazyka, který přízvukuje na první slabice slova, případně na lichých slabikách vůbec, přímo vraždí. Čeština má poměrně velmi málo jednoslabičných a bezpřízvučných slov, která by byla vhodna pro arsickou předrážku blankversu. Básníci tvořili proto jambické verše násilně, proti přirozenému rhythmu mateřštiny, a dopouštěli se v nich hojně chyb proti přízvuku.

I J o s e f a H o l e č k a (Poznámky o českém jazyku, »Nár. Listy« 17. dubna 1917) prý vždycky mrzela »náruživá láska našich básníků« k jambům; neboť jamb je českému jazyku nepřirozený a zavinil chyby přízvučné v českých básních. Českého jambu žádné umění nevytvoří. Co se nám za jamb vydává, je prý přízvučná polovina trocheje s nepřízvučnou předrážkou. Na každého českého jambistu padá část viny, že se český přízvuk zakolísal.

Názory tyto vysloveny byly od spisovatelů, z nichž dva jsou mnoho let v české literatuře činni a jejichž činnosti také já si vážím; ale právě proto pokládám za nutné ukázati, že nejsou správné.

Že jamby jsou vlastně trocheje »s předrážkou« a že nejsou češtině příhodné, bylo u nás *již dávno* tvrzeno a dokazováno. Nové tedy to tvrzení není, za to však je zcela jistě nesprávné. *Což pak jamby jsou vůbec něco jiného než trocheje, anapaesty něco jiného než daktyly s předrážkou?* Obojí značí přece naprosto totéž; rozdíl je pouze ten, že se při prvním názvu (jamby, anapaesty) držíme starořeckého dělení v takty (a z řecké metriky přejaty jsou i tyto názvy), při druhém (trocheje, daktyly s předrážkou) dělení novověkého. Řekové dělili na př. jambickou řadu ⏑—⏑— ⏑—⏑— v hudbě tím, že nad noty, které byly nad slabikami dlouhými a tedy nad těžkými dobami taktu, kladli bod k označení rhythmického důrazu (iktu): ⏑—̇ ⏑—̇ ⏑—̇ ⏑—̇; jednotlivé jejich takty mohly se počínati také lehkou dobou, i rozeznávali proto takty sestupné (— ⏑ ⏑, — ⏑) a vzestupné (⏑ ⏑ —, ⏑ —). Novověká hudba začíná však každý takt těžkou dobou a lehkou dobu odděluje od ní jako předtaktí; u nás každá nota, stojící za taktovou čarou, má tedy rhythmický důraz i bez zvláštního označení. Jambická řada, výše uvedená, psala by se a vskutku se ještě často píše po moderním způsobu takto: ⏑ | — ⏑ | — ⏑ | — ⏑ |, t. j. jako řada trochejská s předrážkou. Rozdíl v psaní té řady je pouze formální. Rhythmus její zůstane týž, ať ji píšeme jambicky, ať jako trocheje s předrážkou.

Ale výše uvedení spisovatelé mají při svých výrocích na mysli asi ještě jinou věc. České jamby mohou se podle povahy českého přízvuku, jenž je vždy na první slabice slova, správně, bez porušení přízvuku, skládati jen tehdy, začínají-li se jednoslabičným, slabě přízvučným slovem, nemohou se tedy, jako na př. v němčině, angličině nebo ruštině, počínati také slovy o dvou nebo více slabikách. Je tu tedy »předrážka« stálá, prostému oku viditelná; proto podle mínění mnohých spisovatelů řady jambické nejsou v češtině pravými jamby, nýbrž vlastně jen trocheji s předrážkou. Tato předrážka podle jejich mínění nesouvisí s následujícími trocheji dosti těsně, jako spolu souvisí slabiky téhož slova, kterými se jambické řady počínají v jazycích, jejichž slovní přízvuk není tak jednotvárný jako náš.

Divné jest ovšem, proč ti národové, kteří *mohou* počínati jambické řady slovy delšími, přece pranic se nerozpakují počínati je velmi často jednoslabičnou »předrážkou« a skládati tak také vlastně trocheje »s předrážkou« místo jambů, a že jim to pranic

nevadí. Na př. v Schillerově »Valdštýnově smrti« počínají se známé verše (blankversy) takto:

Es gibt im Menschenleben Augenblicke,
wo er dem Weltgeist näher ist als sonst
und eine Frage frei hat an das Schicksal.

V celém tom vypravování Valdštýnově o 46 verších jen *pět* veršů se nepočíná jednoslabičným slovem. A kdybychom si vybrali kterékoli německé verše jambické, starší i novější, shledali bychom všude asi týž poměr obojího způsobu těchto veršů. Není to divné, že se Němci takových veršů s jednoslabičnou »předrážkou« nebojí, že je pokládají za jambické, ačkoli jsou vlastně trochejské s jakousi předrážkou, s jednoslabičným počátečním přílepkem?

Angličina má, jak známo, velmi mnoho jednoslabičných slov a bojí se takových jednoslabičných začátků jambických řad ještě méně. Vezměme si na př. koncové blankversy ze Shakespearova Romea a Julie:

A gloomy peace this morsing with it brings;
the sun, for sorrow, will not show his head:
go hence, to have more talk of these sad things.
Some shall be pardon'd, and some punished:
for never was a story of more woe
than this of Juliet and her Romeo.

Samá jednoslabičná slova na začátku (i *some* je ovšem ve výslovnosti jednoslabičné)! Takových příkladů mohlo by se uvésti — i z jiných jazyků — ne na tisíce, nýbrž na statisíce. Proč tito národové pokládají tak hojné »trochejské verše s předrážkou« za jambické a připouštějí je bez rozpaku, ačkoli by je mohli skládati také jinak?

Příčina toho, že se u nás takové verše pokládají jen za »zdánlivě« jambické, je staré a nesprávné mínění o pause na konci slova, arci dávno již vyvrácené, a zvyk čísti verše očima a ne sluchem. V každé řeči splývají všecka slova v celek, pokud úmyslně nebo neúmyslně (na př. dojde-li nám dech nebo nemůžeme-li si vzpomenouti na slovo) nečiníme v řeči přestávky. Dítě, které ještě neumí správně psáti, dělí v písmě slabiky téhož slova anebo spojuje je se slabikami slova jiného, právě proto, že si dosud pojmu slova neuvědomilo a v řeči mu mnoho slov splývá ve skupiny. Mluvíme ne jednotlivými slovy, nýbrž *ve skupinách slov*, v nichž slova nerozlučně souvisí, rozvrhujeme řeč podle smyslu v určité shluky

slov. To novější fonetikové a vědečtí grammatikové dobře vědí, jen my (nejvíce asi zásluhou Josefa Durdíka) to ještě pořád nevíme.

Jsou ovšem také slova, která se pojí k předcházejícím anebo následujícím slovům velmi těsně a po kterých nebo před kterými vůbec není přípustno činiti v proudu řeči přestávku. Ve verších Schillerových výše uvedených není přípustna přestávka ve slovech Es gibt — wo man — dem Weltgeist — näher ist — als sonst atd.; přípustné jsou přestávky při správném přednášení jen po slovech Menschenleben, Weltgeist, Frage, nebo po frei hat, snad i po näher ist — *nikde jinde*. Možno ovšem každý z těch tří veršů přednášeti také bez paus, jedním dechem. Kdyby kdo při přednášení těch veršů přestávky kladl jinam, trhal by od sebe slova, která činí v proudu řeči celek, přednášel by *špatně*.

A zrovna tak je i v jiných řečech a také v češtině. Vezměme si na př. jambické verše Vrchlického ze sbírky »Bozi a lidé«, (pův. vydání, str. 299):

Mé nové muky | začly později.
Tlum nových zatím | povstal nadějí,
však bázeň za nimi | a hrůza zas,
zda nezrodíš se | v osudný ten čas?

V nich jsou možné, ale nikoli nutné, přestávky jen na místech, naznačených kolmými čarami, a ovšem na konci veršů. »Předrážky« těch veršů pevně souvisí s následujícími slovy, a skupiny těch slov (mé nové, tlum nových atd.) ve výslovnosti činí zrovna tak celek, jako na př. německá jednotná slova »beginnen, entweder« a j. Nemáme tu nijakých jambů zdánlivých, nýbrž jamby *skutečné*, úplně rovnocenné jambům cizím. Je tedy i čeština jambů schopna, a není správné, co se tvrdí, že to, co se nám za jamb vydává, je přízvučná polovina trocheje s nepřízvučnou předrážkou. Tím by naše jamby byly teprve tehdy, kdyby po té předrážce *musila* býti přestávka. Kdyby kdo na př. napsal verš:

Nechť kletba padne na hlavu
mou, nechať smyji hříchu tíž,

byl by druhý verš špatný, byl by skutečným trochejským veršem s »předrážkou«, ježto po slově mou *musím* učiniti přestávku a slovo to při přednášení připojiti k předešlému verši. Ale takových vadných veršů není asi v literatuře naší mnoho. Básníci zde projevili více správného citu pro verš než někteří naši theoretikové. Připomenouti ovšem dlužno, že všude tu rozhoduje jen pausa *skutečná*,

ne snad naše interpunkce, která se často řídí logickým rozčleněním věty, nikoli skutečnou výslovností; na př. verš jambický:

Pojď, pojď jen rychle! Nech se vésti!

je úplně správný, poněvadž ve výslovnosti živé mluvy opakované *pojď* se řadí k prvému bez přestávky, třeba bychom v písmě po něm dělali čárku.

Není tedy správné, že jamb je českému jazyku nepřirozený, že snad až za sto let budeme skládati správné jamby. Správných jambických veršů nadělali naši básníci dost a dost, arci vedle hojných veršů nesprávných, poněvadž z pohodlí a špatného zvyku dopouštěli se v nich zcela zbytečně přízvukových chyb a tím hřešili proti grammatice svého jazyka. Ke špatným přízvukům je každý národ citlivý; na špatných přízvucích pozná hned každý, že ten, kdo se jich dopouští, jazyka dostatečně nezná. Jen naši básníci (i nejlepší) se domnívají, že smějí přízvuk šlapati nohama!*

Jednoslabičných slov, potřebných ke skládání jambických řad, je v češtině dost; nemusí to býti jen slova bezpřízvučná (a, i, když a pod.). Také slova s přízvukem dosti silným mohou státi na počátku i uprostřed jambické řady, stojí-li jen za nimi slovo s přízvukem silnějším, větným; srv. výše uvedený verš Vrchlického: »*Tlum* nových zatím povstal nadějí«, v němž podstatné jméno »tlum« má dosti silný přízvuk, ale slabší větného přízvuku v slově »nových«. Vůbec sluší míti na mysli, že bez přízvuku není v slově a větě žádná slabika. Každá se pronáší s nějakým důrazem, buď větším nebo menším; proto může i dosti silně přízvučná slabika státi v řadě jambické v lehké části taktu, v arsi, je-li za ní nebo před ní slabika s důrazem silnějším. Není tedy naprosto třeba čekati ještě sto let, až vznikne více jednoslabičných slov odsouváním koncových slabik. Máme těch umělých slov, jako van, pal, kam, znov (m. znovu!) již dosti, — některá, jako znov, jsou přímo hříchem proti duchu jazyka, — a není třeba, aby byla dále rozmnožována.

Nikterak ovšem nepopírám, že český jazyk má převahu slov trochejských a daktylských, po případě daktylsko-trochejských, a

---

* Pisatel tohoto článku — nebudiž mu toto připomenutí pokládáno za neskromnost — přeložil sám 14 dramat, většinou řeckých a latinských, celkem složil asi přes 18.000 veršů, které od r. 1893 (tedy ve všech svých překladech mimo čtyři nejstarší) skládal bez přízvukových chyb, chtě dokázati, že možno všecka metra antická dobře přízvučně napodobiti. V těch překladech — a také v některých novějších překladech jiných překladatelů starověkých básní — může každý najíti několik tisíc úplně správných jambických veršů ne roztroušených, nýbrž v dlouhých řadách za sebou, míní-li kdo, že jich nelze najíti u našich básníků. Ale ovšem — to jsou Graeca, non leguntur!

že tedy tyto rozměry jsou v něm nejpřirozenější, ovšem také nejsnadnější. Ale nějaký určitý spád má každý jazyk (řečtina jambický, latina spondejský atd.). Vyhýbají se však proto jazyky všem rozměrům, které se obvyklému jich spádu příčí? Nikterak! Pokoušejí se o rozměry jiné, a zpravidla se vším zdarem. A český jazyk, tak ohebný a pružný, by toho nesvedl? Vždyť máme přece spoustu bezvadných veršů přerozmanitých rozměrů — arci vedle spousty veršů, které jsou vadné a někdy velmi vadné, protože básník nebo překladatel nedbal nebo neznal pravidel o českém přízvuku.

Bylo již dříve často a nejnověji opět s několika stran tvrzeno, že právě jamby, ježto se příčí povaze našeho jazyka, zavinily ty hojné poklesky proti správnému přízvuku, jež se vyskytují v českých verších. I to tvrzení je naprosto nesprávné. Vždyť se tyto poklesky objevovaly a objevují dosud i ve verších trochejských a daktylských, tedy ve verších, které věru v češtině lze skládati velmi snadno. Příkladů by se mohlo uvésti na tisíce. Uvádím ze sbírky básní Vrchlického »Bozi a lidé« verše *trochejské* se str. 95 n.:

—◡—◡—◡—◡—◡—◡

jak zr*ca*dla bohů pronikavé tesy

zpod kos*ma*té brvy, jež se mračně šeří

viděl silné paže i hu*ňa*tý prs

noha vbitá v půdu, zrak u*pja*tý v keř

více neznal Gaie a *Ura*nův syn

Těch šest příkladů je nasbíráno ze dvou nevelkých a necelých stránek.

Prvními původci takových chyb byli Jungmann, Šafařík a Palacký, když vystoupili proti Dobrovského theorii přízvučné a hlásali, že přízvuk v češtině *není* vždycky na první slabice slova. Palacký tvrdil na př., že v otázce slovo *opravdu?* má přízvuk na poslední slabice (spletl si tu přízvuk slovní s přízvukem melodickým), Jungmann byl přesvědčen, že žádný Čech nezkaženého sluchu, jenž není nadšen německým duchem, nevyslovuje *c*izinci, *spa*nilou, nýbrž ci*zin*ci, spani*lou* atd. Čelakovský po nich začal přízvuk nahrazovati délkou přirozenou nebo polohovou (na př. um svůj těmi bav ca*par*ty), a jiní mínili zase, že se správné prosodii lze naučiti z lidových písní, jejichž texty mívají arci prosodické chyby. *To* jsou příčiny, proč si naši básníci navykli měřiti slova chybně (na př. daktylské slovo jako amfibrachys◡—◡) a proč, jdouce za těmi vzory, začali básniti prosodicky ledabylo. Básníci z konce osm-

náctého a ze začátku devatenáctého století, kteří se drželi prosodie Dobrovského, veršovali mnohem přesněji!

P. ředitel Táborský má ještě jinou příčinu, proč nynější jambické řady pokládá za nedokonalé. Verš jambický »Ó vítej, modrá obloho« je podle něho vadný, verš »Ó vítám tě, má obloho« správný. Co jsem z tohoto tvrzení vytušil, to mi p. řed. Táborský dotvrdil laskavým dopisem. Chce, aby jamby byly také uprostřed verše patrny, aby aspoň některé takty jambické se končily plným slovem (jako ve verši »Buď vítána | ,má obloho« ⏑ — ⏑ — ⏑ — ⏑ —, aby hranice taktů nepadaly doprostřed trochejských slov (jako ve verši: Ó vítej, milá obloho). Míní, že tak jambický rhythmus náležitě vynikne.

To je požadavek, jehož se ani naši básníci, ani básníci němečtí a angličtí, jichž jazyk je jambickému rhythmu podajnější, nikterak nedrží. I u nich jsou jambické verše, v nichž by se s jamby nebo aspoň s dipodiemi jambickými končilo slovo, poměrně řídké, jak se každý může snadno přesvědčiti (srv. na př. několik výše uvedených veršů německých i anglických). Ale dejme tomu, že bychom podle toho pravidla vskutku skládali jambické verše. Aby tyto jambické takty uprostřed verše byly nejen oku, nýbrž také sluchu znatelny, bylo by nutno, aby po nich byla možná přestávka, ježto by jinak s následujícími slovy podle toho, co bylo výše vyloženo, naprosto splývaly. V uvedeném verši: »Ó vítám tě, má obloho«, po slovech »vítám tě« přestávku učiniti můžeme, ale nemusíme; můžeme všecka ta slova vysloviti také jedním dechem, jako verš »Ó vítej, modrá obloho«. Kdo by takto verš ten vyslovil, drže se obecné výslovnosti, podle níž často vokativ přes čárku, kterou jej od okolních slov oddělujeme, s okolím svým splývá (srv. věty: pojď, synu — synu, neplač a j.), ten by naprosto nijakého konce jambického taktu v řadě té neznamenal, ačkoli řada ta jako celek je vskutku jambická. V uvedené již sbírce Vrchlického na str. 227 máme jambické verše:

> Rci sám, zda mohu za to?
> To největší můj trest,
> co přírodou že svato,
> mnou v prach sšlapáno jest.

Tu je v každém verši takt jambický, končící se slovem (rci sám — to největší — co přírodou — mnou v prach), ale jen v prvním verši po slovech »rci sám« mohu učiniti přestávku; v ostatních třech verších tyto takty, jambicky se končící, splývají s následujícími slovy, poněvadž při správném přednášení přestávku po nich učiniti nemožno. K čemu bychom se tedy namáhali ta-

kovým skládáním veršů jambických, když by naše píle vyzněla naprázdno, ježto výsledek té píle by znamenalo leda oko, nikoli sluch?

Toto všecko, co jsem tu napsal, není *pranic nového*. Všecko to je obšírně vyloženo a náležitými důvody podepřeno v mé České prosodii, která vyšla mezi r. 1893—1898 v Listech filologických (jest jí celkem 37 tiskových archů), a později v krátkém a přístupném výtahu r. 1909 v Světové knihovně. Také v mé Řecké rhythmice je mnoho o tom psáno, ale to je ovšem kniha, o kterou málokdo stojí. Pojednání o české prosodii stálo mě mnoho let práce, práce velmi trudné, jak by přiznal každý, kdo by si je přečetl. Nikdo ovšem není povinen je čísti jen proto, že bylo napsáno; ale pozoruji už dávno, a mohl bych toto tvrzení opříti četnými doklady, že se množí spisovatelé dotýkají otázek, mnou probraných, i v časopisech vědeckých, ale pojednání toho neznají, ačkoli, píšíce o týchž věcech, by je znáti měli. Leda ještě nějaký dilettant si přečte část mé České prosodie, aby mne vlastním mým materiálem nesprávně ubíjel. Každý vědecký spisovatel stává se po své smrti dříve nebo později literární mrtvolou; poznávám však, že se já stávám literární mrtvolou již za živa. Příště ostatek.

VÁCLAV FLAJŠHANS:

„MĚSÍČNÍ ČEŠTINA."

K nejvzácnějším výsadám prvního »svobodného umění« náleží zajisté volnost básnická, »licentia poetica«, jak jí říkáme po příkladu antickém. Již starý Horatius prohlásil v »Umění básnickém«, že malíři a básníci vždy měli stejnou možnost dovoliti si cokoliv — ovšem také v jazyce.

U nás Svatopluk Čech (ve Výletu pana Broučka do měsíce, Spisy IX, 31—33) žertovně popsal »trochu zvláštní *měsíční češtinu*«. Podle něho »měsíčané pronášejí svou češtinu s divným zpíváním, protahováním, kroucením, vzlykáním, šeptáním a burácením — zkrátka *způsobem, jakým se náš jazyk na zemi nikde nemluví*«... »Slovník měsíčtiny vymýtil množství slov v pozemské češtině obyčejných, klada místo nich slova méně obvyklá nebo docela nezvyklá;.. měsíčtina má i několik, pozemské *češtině zhola neznámých slov* (»znoj«, »tes«, »chvit«, »charý«, »drásá«, »romoní« atd.)«... »V ohledu mluvnickém sluší poznamenati, že měsíčtina *úzkostlivě se vyhýbá všem formám* na zemi *běžným* a

pracně vyhledává tvary nejméně obvyklé. Neříká tedy nikdy »dcera«, »hosta«, »dereš«, »šeptají«, »může«, »plane«, nýbrž »dci«, »hostě«, »déřeš«, »šepcí«, »můž«, »plaje« nebo »plá«... »Co konečně stavby vět se týče, řídí se měsíční čeština pravidlem, že *přirozený slovosled sluší roztrhati a přemetati* tak, aby stálo práci co možná největší, shledati ty kusy opět dohromady a vypátrati pravý jejich smysl. Vhodným příkladem bude měsíční věta: »Po vysoké kmitavý věčné před starého chrámu oltářem lampy svit, plaché do pestrých metaje gótických oken květů paprsky, soumrakem se potácel klenbě«... »Zdá se vůbec, že jest hlavní snahou měsíčanů mluviti a psáti tak, *aby jim posluchač rozuměl co nejméně*«...

Mistr našeho verše vložil tu nepochybně »prst do rány«; cítil dobře, jako jiní, že mnohý básník svou domnělou »volností« zastírá svou *neumělost*. Všichni víme a cítíme dobře, že ani největší básník nemůže a nesmí říci »obě noze«, ačkoli »obě ruce« říkáme obecně a »obě noze« se kdysi říkávalo docela správně. A zase naopak nesmí říci »obě ruky«, ačkoliv tak nalézáme v našich nářečích a »obě nohy« říkáme i píšeme všichni. Na tom příkladě vidíme, že ani největší básník nemůže říci všeho, co se kdysi říkávalo nebo co se říká pouze v některých nářečích — že tedy »volnost básnická« je docela přesně omezena na formy živé a obecně známé. Básník zajisté může podle chuti psáti »nesem« nebo »neseme«, »své« nebo »svoje«, »méně« nebo »míň« atd., t. j. voliti mezi formami živými a obecně známými podle své potřeby; může v duchu jazyka tvořiti nová slova: říkáme-li »červenobílý«, »modrooký« — může vším právem vytvořiti »zlatožlutý«, »tmavorouchý« atd. Ale ovšem nesmí vytvářeti nových forem: Kollárovo »strávivšeti« zůstává varovným příkladem stejně jako jeho »selzy« a »mlučeti«... To všechno vycítil, jak již praveno, Sv. Čech a prohlásil jasně, že i básník má povinnost mluviti tak, jako mluví druzí, a tak, aby mu posluchač rozuměl co nejvíce.

Mnoho se od té doby — je to hlavně veliká zásluha Macharova — změnilo v básnické řeči české na její prospěch a ovšem také na prospěch básníků samých. Ale přece ještě tu a tam straší v hlavách mylné představy. Četl jsem nedávno v předním našem týdeníku zábavném báseň našeho předního básníka, kde sloha za slohou přinášela tyto perly:

(1) »Že už je nás tolik tu,
nikdo neměl tuch«

— napsal by u nás někdo za zdravého rozumu »nikdo neměl

tuch?« A ten pořádek slov: »že už je nás tolik tu« — mluví tak vůbec někdy někdo?

(2) »Barvy naše — všude zdraví hled
— nezabudeš za živa —«

Krásné sloveso »zdraviti« říkají sice holiči a sklepníci, ale »mluva bohů« měla by se přece takového mrzáka varovati; celý český národ — od Šumavy k Tatrám, od Štítného k Čechovi — zná jen »pozdravovati«. Naproti tomu sloveso »zabývati« znají sice jiní Slované, ale u nás je nadobro mrtvé a neznámé; nikdo mu nerozumí — a staří Čechové mu rozuměli zcela jinak.

(4) »Pichlu jak by kol se lil
rokot rajských lyr«.

Zde se, podle všeho, básník nestaral o to, co napsal, ale ani o to, co myslil — čtenář asi má mysliti za něj.

(5) »Zapomněn dnes, zapomněn
všechen hnět a trud«

— máme snad básníkovi vykládati, že sice říkáme »zapomněl«, ale v passivu »zapomenut«, že říkáme »zapomněla«, ale »nezapomeň« (a nikoli »nezapomni!«) atd? A neví-li básník desátého nebo dvacátého řádu, že »trud« znamená »práci, námahu«, nikoli však »smutek, žal«, mohl by to věděti přece básník z třídy »věštců«, jak je třídí Čech v řečeném »Výletu«. A »hnět« je patrně ukázka další z měsíčního slovníku, jak jej nahoře Čech sestavil.

(6) »V číš padnout — hořkost krůpěje«

— básník si zdřiml zas; chtěl patrně říci »krůpěj hořkosti«, ale opět zapomněl mysliti jako při sloze 4.

(7) »Teď vdral se kout zas šíp«

— říká se sice obecně »vedral«, ale básník vynechává *e*. Napíše příště »osl« místo »osel«, »konc« místo »konec«? Píší tak Srbové lužičtí a Slovinci — proč by si toho nedovolil básník *náš?*

Atd. atd.

Mohl bych pokračovati. Ale tyto verše, které vyrobil (zde není možno říci »vytvořil«, poněvadž každé tvůrčí nadšení mluví ze srdce k srdci) přední básník, které četl a otiskl redaktor, sám také básník, a které schválila redakční rada spisovatelů českých, stačí

přece k důkazu, že jest opět něco shnilého v naší poesii, že by Svatopluk Čech mohl znovu psát o »měsíční češtině«, které nikdo nerozumí... Jenom že básník tak sám na sebe plete metlu; čemu kdo nerozumí, toho nečte; a nemyslí-li básník na čtenáře, tím méně bude čtenář mysliti na básníka...

JOSEF ZUBATÝ:

NAPADNOUTI — NAPADATI.

V »Nár. Listech« (č. 173) napsal red. Josef Holeček několik slov o těchto slovech. S jeho výkladem se ve všem nesrovnávám, a snad nebude míti za zlé, povím-li, v čem a proč: tím spíše, že Slovník staročeský právě v článcích *napadati, napadnúti* je dosti neúplný.

1. Původní význam byl ovšem toliko hmotný. Tak čteme u Hájka, jak »zima dosti tvrdá byla a sníh nad míru veliký napadl« (308b), říkáme »napadaly mouchy do hrnce«, »napadaly hromady listí«. Chceme-li naznačiti jakousi míru hromadného pojmu, užijeme vazby bezpodmětné s druhým pádem: »napadlo sněhu po kolena«, »napadalo much do hrnce«, s významem o tento měrový odstín jiným, než řekneme-li »napadaly mouchy do hrnce«. Místo, na jehož povrch co padá, při tomto původním významě vyjadřujeme čtvrtým pádem s předložkou na: »rosa napadla na louku« Hol. Jiné jest, říkáme-li o kom, že »napadá na pravou nohu«; zde týmž spojením vyjadřujeme úd těla, jehož se chorobnost týká (jako nedoslýcháme na pravé ucho, můžeme oslepnouti na obě oči atp.).

2. Ve významě přeneseném užíváme těchto sloves na př. o útoku lidí nebo zvířat. Říkáme na př. »nepřítel mne napadá«, »vzteklý pes mne napadá« Hol.; také o útoku ne bojovném se tak říkávalo, na př. o upomínání z dluhu (purkrabie chúsnický napadl byl kvapně o penieze 1475, Arch. Č. 14, 247), o žalobě soudní (proto naň napadli právem zemským, Kott 6, 1101); dnes napadáme protivníka slovy, novinami atd. Také o nemocech neb o hnutích mysli se tak říkává. V stč. povídce o Alexandrovi (hl. 158) na př. čteme: »když jeho [to, nemoc] napadlo, tak těžce byl trápen, že ...«; v kronice o Žižkovi (15. st.): »velikým hořem šlak jej (krále Václava) napadl«; říkávalo se také, že někoho napadla bída zlá (Gebauer); Jungmann má starší doklady, jak někoho napadla chuť, láska, pečování.

Při takovýchto významech klademe obyčejně jen čtvrtý pád;

ale je možno užíti i předložky na (»proto naň napadli právem zemským« v Knihách půhonných, »ten žebrák napadá na lidi« u Jungmanna). Holečkovi se zdá lepším způsob druhý (ač nepraví, že bychom se do něho měli nutiti); ale myslím, že ne s právem. Předložky ve složeninách slovesných původně — ovšem v dobách dávných, před počátky všeho slovanského písemnictví — bývala slova samostatná, která patřila jak k slovesu, tak ke jménu podstatnému: o tom svědčí velmi výmluvně vývoj takových složenin v jazycích indoevropských vůbec. Proto předložka bývala původně jen jednou, neopakovala se u jména podstatného: místo dnešního »rosa napadla na louku« se původně říkávalo (ovšem jinými zvuky a tvary) asi »rosa na padla louku«. Takové věty najdeme ještě na př. v nejstarších památkách indoevropských, v indických védech. Když předložka splývala se slovesem v jediné slovo, stavba věty nejdříve zůstávala beze změny: říkalo se asi »rosa napadla louku«. A takových vět nalézáme spousty i v jazycích pozdějších; a i v jazycích slovanských je množství sloves složených, jejichž předmět se nevyjadřuje pádem s opakovanou předložkou, nýbrž jen pádem tím, který by měla předložka, o niž jde. A zrovna u složenin s významy přenesenými je dokladů nejvíc, kdežto při významě původním, kde i předložka má svůj význam, spíše jazyk byl veden k tomu, aby u jména předložku opakoval. Říkáme na př. předejíti koho, ne před koho, oblehnouti město, ne o město (= okolo města), dobýti čeho, ne dobýti (t. j. původně »dostati se«) do města, dojíti čeho, ne dojíti do čeho atd. A říkáme-li napadnouti někoho, je to vazba vývojově starší, a ani z památek jazykových by se nedalo dokazovati, že by historicky starší bylo napadnouti na někoho. Říká-li se po rusku na př. gore (hoře) na dušu napadalo, jak ukazuje Holeček, není to důkaz, že tento způsob je původnější. V některých kusích bývá starobylejší ruština, v jiných čeština: a podle toho, co víme ze srovnávacího jazykozpytu a z dějin jazyka českého samého, nelze býti na pochybách, co je starší zde.

3. Napadnouti se říkalo také o někom nebo něčem, co samo sebou na někoho nebo na něco padlo. Z části tak říkáme posud. Jako nalézti (něco, ne na něco!) je vlastně »vlézti na něco«, najíti, »přijíti na něco«, tak také říkáme na př., že jsme napadli někoho, an dělal to neb ono; Jungmann má z Kralické bible (2. Mak. 5, 12) větu, jak král »rozkázal vojákům nelítostivě, kohožby koli napadli, rozsekati«. Kott 2, 51 má z Hájka výpisek: »Řemeslník též, což v rukú držal, tkadlec s člunkem, tesař se sekerú, každý, jak jej napadlo, hned s tiem běžal, té chvíle nemaje, aby to z rukú

položil«: t. j. každý vyběhl s tím, co »na něj padlo«, co mu zrovna do rukou přišlo. Tak se na př. také náhlé povodni říkávalo »nápadní vody« (Arch. 5, 512, 1499; 17, 525 n., 1520). Podobně se říkalo »napadnouti, napadati« o právním spadání dědictví na někoho (každé osiřené královstvie neb kniežetstvie na ciesaře napadá, Žídek 62), anebo přesunutím předmětu také o dědici, že »napadá« (nejprvé napadají bratří a potom jiní, Brikcí). Proto slovo nápad znamená v starší době skoro všude »dědické právo«.

4. Dnes říkáme napadnouti, napadati skoro jen o myšlence nebo o představě, která nám přišla na mysl. V starším jazyce dokladů podobných není, aspoň jich neznám: Jungmann má se značkou Dobrovského jen věty, patrně z tehdejší obecné mluvy, »co ti napadá, nyní mně to napadá, jak ti to napadlo«; z obecné mluvy je také jeho doklad »pláče a směje se, jak jí napadne«. Brusy radí, aby se volily spíše způsoby mluvení jiné, starší a nepochybně české; na př. vzpomněl jsem si, umínil jsem si, smyslil si, přišlo mu na mysl, pomyslil jsem si, uhodl jsem atp., jak se kde hodí. Bylo by také nejlépe, kdybychom těchto rad mohli poslechnouti: sotva se asi mýlíme, vidíme-li s Bartošem a j. v slovese napadnouti s tímto významem odlesk německého einfallen. Ale snad se ho již nezbavíme, jako ani jména nápad v obdobném významě; říká se tak již příliš dlouho i v mluvě obecné. Jde jen o vazbu. Smíříme-li se s tímto germanismem, máme říkati *napadá mi*, či *napadá mne?* Lid říká obojím způsobem; slyšíme někdy: napadlo mi, jindy: co tě to napadlo, ať tě nenapadne! Brusy radí, abychom užívali čtvrtého pádu; Holečkovi se zdá lepším třetí.

Míní, že se původně říkalo »napadlo mi na mysl« a teprv zkrácením tohoto rčení že vznikly věty jako »napadlo mi«. Takové zkracování není nic neslýchaného: říkávalo se, že slunce zapadá za horu, my říkáme již jen, že zapadá; místo bývalého podmazati komu palec, vytýkati komu oči čím, pominouti se smyslem, vláčeti bránu (po poli), skanúti s světa říká se: podmazati koho (podplatiti), vytýkati komu co, pominouti se, vláčeti (pole), skapnouti (sloven. skapať, zemříti) atd. Ale »napadlo mi na mysl« atp. v starší době nikde nečteme, abychom směli takovýto vývoj hledati i zde: teprve v době nové, kdy němčina tolik působila na nás, objevuje se »napadlo mi«. Proto právě se nám zdá, že toto rčení opravdu k nám přišlo vlivem německým. A nechceme-li těmto slovům v tomto významě dáti výhost, aspoň je přizpůsobme slovesům napadnouti, napadati, kde mají v češtině plné domácí právo: nepřejímejme jich z němčiny i s jejich vazbou, s třetím pádem osoby, nýbrž pojme je s pádem čtvrtým, jak se pojívala slovesa ta s významy velmi podobnými v době starší. Naši

předkové říkávali »napadla mne chuť«, »napadlo ho chtění« atp.: říkejme podle toho aspoň také »napadla mne myšlenka«, »napadlo mne«, ne »napadlo mi«.

VÁCLAV ERTL:

ŠIRÉ MOŘE.

Slova jsou značky, které vyjadřují s hlediska etymologického představy jimi označené zpravidla velmi nedokonale a jednostranně. Kdybychom na př. u slov »hlava« (utvoř. z kmene gol-, který je v slově holý), »hlavice«, »hlávka«(obé = malá hlava) měli na zřeteli jen ten význam, který pro ně stanoví etymologie, poznali bychom, jak málo vyjadřují z toho, co označují. Zpravidla jen jeden určitý znak bývá vzat za základ pojmenování, a to ne vždy znak nejpodstatnější a nejvýraznější; něm. »Bär« neznamená nic více než hnědý, náš »medvěd« značí prostě jedlíka medu. Význam slova se však tvoří a ustaluje teprve užíváním (applikací) a jen častým spojováním slova s určitou představou vzniká ona určitost (praegnantnost) výrazu, které bychom v jeho vlastní, etymologické platnosti hledali marně. Proto každé slovo a výraz domácí vžitý a pro jistou představu ustálený bude vždycky mnohem určitější, přesnější a výraznější než slovo převzaté nebo napodobené z cizího pokladu slovního, byť slovo cizí označovalo tutéž představu poměrně přesněji než slovo domácí. Zkusme na př. podle něm. výrazu »der Blitz schlägt ein« (čes. »hrom bije, udeří«) opraviti franc. rčení »la foudre tombe« (= blesk padá), které se zakládá na představě nade vši pochybnost méně správné, anebo změňme hyperbolické »mouillé jusqu'aux os« (= promoklý až na kosti) podle něm. »bis auf die Haut« (= až na kůži), které skutečnou představu vystihuje správněji; co se tím získá? Výraz nově utvořený, byť skutečné představě byl sebe bližší, nebude o nic určitější než původní výraz domácí, s představou srostlý, spíše naopak; bude zníti mimo to cize, nezvykle, bude se cítiti vždycky za germanismus, byť měl na své straně všechny přednosti logičnosti, skutečného názoru atd. A nejinak je tomu s výrazem »širé moře« a něm. »hohe See«. V jednom je základem pojmenování představa hladiny do šíře rozlité, břehy neomezené, v druhém (dejme tomu) představa hladiny do výše stoupající. Oba výrazy znamenají však na vlas totéž, neboť výraz »širé moře«, byť snad byl méně přesný než pojmenování německé, srostl těsně a nerozlučně s představou téže věci, kterou Němci nazývají »hohe See«. Překládajíce si tedy něm. »hohe See« českým »vysoké moře«, ne-

prospěli bychom výraznosti a názornosti své řeči pranic, naopak zaváděli bychom do jazyka výraz vzniklý v představivosti cizí, nezvyklý a zbytečný, pouhé napodobení cizí předlohy, jinými slovy zřejmý germanismus. *

Ale výraz »širé moře« není založen na představě tak zhola chybné, třebaže vznikl u národa, který moře nevídá. Je zajímavo, že na př. Angličané, národ po výtce mořeplavecký, nemají výrazu analogického německému »hohe See«, užívajíce výrazů »the main sea« (= magnum) n. the offing (to stand for the offing) a nahradivše dokonce starší heáhsoe (= hohe See) novějším »deep (= tiefe) sea« (v. Hujer v Listech fil. 44, 29). Švédové rovněž neužívají výrazu obdobného, říkajíce »öppna sjö« (= offene See), nebo »rum sjö« (raume See); to platí i o Dánech, kteří mají za něm. »hohe See« výrazy »i aaben Sö« (= auf offener See), »i rum Sö«. Také slovanští námořníci, Charváti, neříkají »more visoko«, nýbrž »more široko, duboko, debelo n. veliko«. Ale i jazyky, které mají podobné označení jako Němci, na př. jaz. francouzský (haute mer), užívají v témže smysle i výrazů »en pleine mer«, »au large« (= na širém moři). A samo německé »hohe See« (dosvědčené podle Klugovy Seemannssprache od r. 1470) má předchůdce ve výraze »offenbare, offene See« (doloženém již r. 1299). Není tedy naše vnitrozemské pojmenování »širé moře« o nic méně přesné než uvedené výrazy anglické, švédské a j., vzniklé na samém břehu mořském, a pokud se v těchto jazycích nebude pociťovati potřeba opravy ve smysle německého »hohe See«, nemusíme se ani my pachtiti po novotě, zvláště když i nám naše »širé moře« úplně postačí.

Ale můžeme jíti ještě dále. Mínění, že německému výrazu »hohe See« byla základem představa hladiny do výše stoupající, jak se zpravidla vykládává, není tak zhola nesporné. Něm. »hohe See« má obdoby ve franc. »haute mer« a v lat. »mare altum«. Že v lat. »mare altum« představy té nebylo, víme bezpečně; svědectvím toho jsou výrazy jako »flumen altum«, »radix alta«, »ex alto emergere« a pod. Tu všude jde nikoli o výšku, o stoupání

* Vzpírá se tomu ostatně i ustálený význam našeho slova »vysoký«. »Vysoký« neznamená nikdy »do výše stoupající«; o Nerudově ulici neřekne nikdo, že je vysoká. Slovo »vysoký«, je-li ho užito prostě, t. j. bez udání rozměru, má vždycky zabarvení komparativní nebo elativní; označuje věc, která je vyšší než jiné věci téhož druhu anebo jejíž výška je nadprůměrná. Vysoký strom je vyšší než jiné stromy, pod. vysoký dům, vysoké čelo atd.; vysoká voda je voda, jejíž hladina je výše, než obyčejně bývá, pod. vysoký sníh, vysoká tráva atd. Vysoké moře mohlo by tedy znamenati bez násilí jazyku činěného pouze moře, jehož hladina je vyšší než obyčejně, která je vysoko rozvlněná; a v tom smyslu se skutečně užívá výrazů znamenajících »vysoký« (hoch, haut, high) o moři i v jiných jazycích.

do výše, nýbrž o hloubku v našem smysle; jeť výška i hloubka (jak také upozornil Hujer v uvedeném článku) vlastně týž rozměr (jen východisko měření je jiné): proto má latina pro ten i onen rozměr totéž slovo »altus« a také v jiných jazycích bývají výrazy pro ten i onen rozměr snadno zaměňovány. Svědectvím toho jest výše uvedená záměna angl. »heáhsoe — deep sea«; francouz. »haut« (z latin. altus), značící zpravidla »vysoký«, může rovněž býti bráno někdy i ve smysle opačném: tak v příkladě, jejž uvádí ve svém slovníku Littré: L'eau est fort haute en tel endroit = profonde. A také v němčině bývá slova »hoch« užíváno tam, kde my bychom spíše položili naše »hluboký, hluboko«; na př. Ich bin zwar hoch gestiegen, aber auch hoch gefallen (Grimm, Deut. Wörterbuch IV, 2 »hoch«). Eine gute Zugordnung insgemein ist 5 Schuh breit und 10 Schuh hoch (t.), zvl. často ve významu přeneseném (hohe Weisheit, hoch bedauern a p.). Není tedy nemožno, že i něm. »hohe See« a franc. »haute mer«, právě tak jako původní anglické »heáhsoe«, neznamenalo vlastně nic jiného než lat. »mare altum«, jež stálo možná i u jejich kolébky, a že spíše než představa stoupající hladiny tanula při nich původně představa hloubky mořské. Nasvědčuje tomu i okolnost, že kromě výrazu »hohe See« není v němčině žádného jiného výrazu, v němž by se téže představě dostalo vyjádření. * Že výrazu »hohe See« (= hluboké moře) byla podsunuta časem představa nová (= do výše stoupající), v tom by nebylo nic zvláštního; stačí si vzpomenouti třeba jen na naši »straku«, ptáka, jenž dostal jméno vlastně od svého hlasu (straka, pův. svraka, z kmene sverk – = svrčeti, cvrčeti) a jehož jména bylo pak užito k označení zcela jiné jeho vlastnosti (strakatosti). V případě »hohe See« bylo to tím snazší, že slovo »hoch« podložení nové představy samo podporovalo. Je-li výklad tento správný, pak si ovšem naše »širé moře« s německým »hohe See« nemají co vyčítati.

Naši nejstarší překladatelé Písma, neobratní a úzkostliví, překládali, o smysl se nestarajíce, latinské »in altum« (na př.: duc in altum, Luk. 5, 4) výrazy »vzveď vzhóru«, »vez vzhóru«, »vez na vysoké« a p. Byli však mezi nimi i lepší překladatelé, kteří věděli, že »maris altitudo« nelze překládati jinak než slovy »hlubokost moře«. Jejich příkladem se řiďme a nepřekládejme slovy slov, byť zněla sebe vábněji, nýbrž hledejme *pro věc*, vyjádřenou cizím

* Němci říkají sice »den Fluss a u f w ä r t s«, »den Strom a b w ä r t s«, ale jen See w ä r t s (ein), i n See g e h e n, s t e c h e n, a u s See k o m m e n, in das hohe Meer f a h r e n atd.; po stoupání nikde ani stopy.

slovem, domácí výraz tutéž *věc* označující; pak nebudeme »hohe See« překládati »vysoké moře«, nýbrž »širé moře«, a uvarujeme se nejen tohoto, nýbrž i mnohých jiných germanismů. *

POSUDKY.

Novočeská knihovna. Č. I. *Sebrané spisy Františka Vladislava Heka. I.* Práce veršované. Vydal Jan Jakubec. V Praze. Nákladem České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. 1917. [Za 1 K 50 h.] Stran XXVIII + 148. Věnováno Aloisu Jiráskovi, auktoru románu F. L. Věk.

Co se mělo státi dávno a čeho mnozí žádali na České Akademii hned od prvopočátku, konečně se stalo v 27. roce trvání jejího: založena Novočeská a Staročeská knihovna, v nichž se budou znovu vydávati staré tisky nebo otiskovati staré rukopisy neb i uveřejňovati vzorná vydání sebraných spisů zajímavých nebo vynikajících spisovatelů *pro nejširší čtenářstvo*. Dobře řekl kdosi: Kdyby válka jako Belgii byla postihla i Čechy a pumy byly zničily knihovnu universitní a musejní, byli bychom bez staročeského a středočeského písemnictva. Máme z něho vydáno žalostně málo, a co vyšlo, namnoze není vydáno se spolehlivou správností.

Nyní tedy nastane obrat. Již několik odborníků pracuje se zvýšenou horlivostí o tom, aby se v těch směrech nahradilo, co se zameškalo. Levná cena knih má umožniti, aby se rozšířily do nejširších vrstev čtenářských.

Novočeská knihovna způsobila hned prvním číslem milé překvapení všem čtenářům Jiráskova F. L. Věka, v němž Jirásek zobrazil studovaného kupce z městečka Dobrušky, Fr. Vladislava Heka. Předvádí nám básnické výtvory tohoto na výsost zajímavého a svérázného zjevu z doby obrozenské, jehož život a pů-

---

* Dodatkem ke článku O. Vaňorného v 6. seš. »Naší Řeči« o výraze »vysoké moře« upozorňuje nás p. Frant. Dědič, strojvůdce c. k. stát. drah v Plzni a bývalý námořník, že výraz »vysoké moře« je v řeči našich námořníků odborný, zvláštní název jen pro moře neklidné, název, jehož užívají námořníci vesměs, Čechové, Němci, Italové i Charváti, říkajíce zejména při vyplutí z přístavu: »Budeme míti vysoké moře«. Po bouři, při krásném už počasí, kdy na obloze není ani mráčku, bývá moře mnohdy pro plavbu mnohem nebezpečnější, čemuž zase říkají »mrtvé moře«. »Mrtvé moře« bývá také předchůdcem bouří jako známka neklidu, bouře ve vrstvách vod spodních. Ve významu shora uvedeném (moře neklidné) je tedy výraz »vysoké moře« název vhodný, vžitý a potřebný; neboť názvem »rozbouřené moře« ho nahrazovati nelze.

sobení slibuje prof. Jakubec načrtnouti v druhém svazku sebraných spisů jeho. Tam také bude podán rozbor básníkovy řeči.

V prvním svazku vydavatel rozebírá pravopis Hekových básní, velmi nedůsledný a pestrý, jakož i uvádí zásady, jimiž se spravoval při otisku jeho spisů. Není možno zde uvésti všech chyb Hekových, které se vyskytují v časopisech, kam Hek přispíval. Uvádíme jen, že s oblibou psal podstatná jména velikým písmenem (Uměna, Pokřik z Omylu atd.), že spojku *li* neodděloval od slova (můželi, vícli), že pomocné sloveso jsem psal v minulém čase bez *j* (byl sem, byl si atd.), že předpony *z* a *s* ve slovese pletl (psal skušený a zkušenost, spůsob a způsob), že náslovné *ú* zkracoval (usta, užas), slovesa půjčiti a půjdu psal s obyčejným *u* (pujdu), *i* a *í* zaměňoval zcela libovolně (pívo, oblíčej, tatiček), psal: rádní, tvárný, zájmen *jenž* a *an* užívá pro všechny rody a pro číslo jednotné i množné atd. V tom namnoze byl synem své doby. Ale jinak se čtenář podiví, jak málo se mluva Hekova liší od mluvy nynější, jak vytříbený jest jeho jazyk a s jakou snadností a obratností střílel své epigramatické, satirické a gnomické šípy z básnického luku svého, a jak i větší básně skládal v přerozmanitých formách a slohách bez obtíží.

Úvod Jakubcův, jakož i poznámky vzadu připojené, svědčí o vzorné píli a láskyplné oddanosti, stejně jako již shledání těchto básní jest plodem veliké a mravenčí práce. Pro dějiny českého jazyka a pravopisu jest vydání to příspěvkem vzácně cenným.

Staročeská knihovna. Č. I. *O mučenících českých knihy patery*. Podle prvotisku vydal Václav Flajšhans. V Praze. Nákladem České Akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění. 1917. [Za 1 K 40 h.] Stran XXIV + 135.

I Staročeská knihovna podle našeho mínění zasluhuje pozornosti všech, kdo si přejí povznesení jazyka českého z jeho dnešního úpadku, v míře zvláště hojné. Zakladatelé našeho nového písemnictví měli se starými památkami českými spojení mnohem snadnější i živější, než máme my dnes. Současných spisů, ze kterých by byli ukájeli touhu po českém čtení, skoro nebylo, a aspoň starší knihy tištěné byly ještě dosti rozšířeny po knihovnách farních i v rodinách; potřeby většího jejich počtu vlastně ani nebylo, protože čtenářů bylo po skrovnu. Vlastencové naši i spisovatelé ještě před sto lety čítali pilně na př. v starých kronikách i v jiných spisech podobných; vždyť r. 1819 byla Hájkova kronika vydána i znova tiskem, čehož by jistě nebylo bývalo, kdyby se nebyla ukazovala potřeba podniku tak nákladného. A následky toho všeho

vidíme v tehdejším spisovném jazyce, který vedle nezkažené mluvy lidové, ze spisů starých čerpal posilu v boji proti zkáze, jež hrozila po staletích národní bídy celému našemu národnímu bytí. Dnes sáhne po staré knize skoro jen historik a filolog: a výmluvou i omluvou jiným jest, že se s ní neshledají mimo větší knihovny. A přece — vedle mnohých věcí dnes nezáživných — naše staré písemnictví má mnoho kusů, které nejen jazykem, nýbrž i obsahem dovedou upoutati i dnes mysl čtenáře milovného české minulosti: ty mají nalézati místo v Staročeské knihovně, jež má býti jaksi doplňkem »Naší Řeči«, sbírkou ukázek jazyka českého z dob, kdy ještě žil v síle, k níž bychom jej tak rádi dnes vzkřísili.

Č. 1. jsou »O mučenících českých knihy patery«, jež podle prvotisku (z r. 1495) vydal Václav Flajšhans. Je to sborníček, jenž vyrostl ku potřebám církve podobojí v 15. st. Jsou v něm čtyři listy Husovy, český překlad prostého, ale tklivého vypravování Petra z Mladenovic o odsouzení a smrti mistra Jana Husi, protestní list pánův českých a moravských z r. 1415, překlad latinské zprávy (snad též Mladenovicovy) o soudě a smrti Jeronymově a starý překlad známého listu, jejž o Jeronymovi napsal r. 1416 humanista a účastník sněmu kostnického Giovanni Francesco Poggio Bracciolini. Tento sborníček býval ctiteli Husovými opisován, byl i tištěn r. 1495 jako přídavek k českému Passionálu, který byl přidáván k němu podle potřeby a podle přání kupcova, potom ještě r. 1525; ale protireformace 17. st. rukopisy i tištěné exempláře skoro úplně zničila. Tím záslužnější je toto nové vydání, oživující památku dob v našich dějinách tak význačných. Vydání jest velice pečlivé a vyhoví potřebám odborníka i čtenáře neodborného: odborník v něm najde podrobné zprávy o původě sborníčku, o jeho rukopisech a tiscích, různosti jednotlivých rukopisů a tisků atd., čtenář neodborný mimo jasně psaný úvod i výklad všech slov a tvarů, které by mu snad byly méně srozumitelné. Knížka jest ozdobena také snímkem listu z prvotisku s dřevorytem Husovy smrti. Přejeme jí hojně čtenářů a Staročeské knihovně v brzké době čísel dalších.

A. N. Ostrovskij: *Bez věna.* Drama o čtyřech dějstvích. Podle vydání z r. 1896 přeložil Vincenc Červinka. V Praze. [Roku ?] Ottovy Světové knihovny č. 1283—85.

Po vítaném úvodě, stručně objasňujícím význam tohoto dramatu a auktorovy práce vůbec, jakož i jeho život, slohem jasným a výstižným, následuje překlad slavného kusu.

Překladu vytýkáme toliko tyto chyby: K vůli dobrému apetytu. A dobrý apetyt potřebuje k obědu (na str. 18). *K vůli* užíváme

u osob, nikoli u věcí. Sloveso potřebovati pak se váže s druhým pádem. Tedy: *pro* dobrý apetyt (nemůže-li už tu býti slovo chuť). A dobrého apetytu potřebuje. Jinde však se správně klade druhý pád u tohoto slovesa (potřebuje soucitu na str. 39). — Na str. 39 se vyskytuje novotvar jazykový: podpořte mě, místo starého a dobrého podpírejte, podporujte mě, poskytněte mi podpory. — Na str. 62: A pomaloučku si na něho i zvykneš (podobně v úvodě na str. 15: a zvykajíc si čím dál zhoubněji na pestrost a rychlost představení kinematografických), m. a pomaloučku mu i zvykneš, přivykneš. Vazba »zvykati si na něco« vypuzuje starou, správnou vazbu: *zvykati čemu.*

Jinak je překlad bezvadný. To je tím cennější, že nebyl snadný. Ostrovský se nepřekládá jen tak; nutno dobře znáti obě řeči: ruskou i českou, aby se pěkně vystihl ráz mluvy všech těch zvláštních osob, do hloubky a jemně karakterisovaných. Ostrovský byl veliký básník a byl rázovitě ruský, až mu z toho vzchází ujma domněním, že se kusy jeho jinde nezalíbí, nenajdouce porozumění žádoucího. Červinka zachoval pel mluvy a přece ji také odstiňoval podle povah; překládal se zřejmou láskou a péčí též ke stránce jazykové.

Semjon Juškevič: *Ulice.* Povídka. Přeložil J. Folprecht. Nákladem Emila Šolce v Karlíně. [Roku ?] Za 1 K 80 h.

V této povídce, jedinečné svého rázu ve všech literaturách, jež vypisuje duševní přípravy ruských děvčat 12—14letých k veřejné prostituci a osudy jejich v ní, zajímá nás sloh a jazyk, rovněž zcela svérázný. Jakoby spisovatel s člověkem hovořil, se ho ptal, mu odpovídal, vysvětloval, vyvracel námitky, i obhajoval. Věty krátké, mnohdy nedopověděné, jindy jen otázka o dvou, třech slovech. Řeč je prostá a přece živá, plynná, roztomilá. Spisovatel sám mluví mnoho; podává slovy myšlení a uvažování svých hrdinek, pak vpadne krátkým dialogem nebo popisem (tyto popisy bývají skvostné) a zase už hovoří sám. Ale neunavuje to čtenáře; nejpovrchnější slečinka, přeskakující všecka líčení, všecky popisy, úvahy, monology, zde nevynechá nic. Bylo by toho škoda. Vždyť se to tak lehce čte a je to tak poutavé!

Slyšme jen příkládek: »Ale jak chcete, účes se jí dnes vydařil. No, rozkoš! Kadeř visí uprostřed čela jako medalion, teď hned si načerní obočí a bude hezká. Víte, ona jest na Děribasovské (našich Příkopech, vídeňské Kärntnerstrasse) nejzajímavější... Ať řekne kdokoli, že to není pravda. Nu, tažte se všech. Chodí k ní jeden starý voják... Říká, že nad ni v celém světě není

hezčí dívčiny. Rád ji líbá tu i tam ... A mladí lidé by ji prostě snědli... Vždyť je taková vkusná, sladká... tak pěkně se líbá ... Opravdu, což mohla píti piva,* když už pila s hostmi vína i vodky? ** Že nemohla?«

Nebo: »Znáte Děribasovskou ulici? Ach, je to ulice! Družky vyprávějí, že je tam každý večer svátek, každého večera hraje tam hudba, světlo jako ve dne — ještě světleji — muži tak hezcí a je tam tak veselo, že ani nelze povědět... A už se téměř rozhodla. Musí jen Cilji říci a ona půjde s ní k hospodyni Polji. Co dělat — půjde!... Vidíte, ona by za nic na světě nesouhlasila s tím, čestné slovo, že za nic na světě, ale ... víte, vábí to — na nic jiného není. Jest? A co? Povězte! Ach, nepovídejte jí: »Jdi do továrny, do závodu, do dílny nebo nastup službu nebo — to není dobré.« Což nevíte, že je tam zle? Všude, všude je stejně. Družka Cilja pracovala v závodě, Ida v továrně, Líza u krejčího — a čím skončily? Ulicí... Staly se pouličními dívkami. Proč? Proto! Dívce pouze to zbude, a ona také půjde na ulici.«

Překlad, o němž ovšem lze se příti, byl-li pro nás žádoucí, je pečlivý, obratný, správný. Panu překladateli se podařilo, jak viděti i z těchto ukázek, zachovati svěžest a říznost originálu a přece také zachovati přirozenost mluvy naší, zůstati nestrojený. Se stanoviska jazykové správnosti nelze mu vytýkati mnoho. Je-li vytištěno roznášeč vedle prodavač, přísahati m. přisahati, po odchodu Soně m. Sonině, tvrdošijně m. tvrdošíjně, jsou to patrně chyby tiskové. Místo: Ohromná zrcadlová okna v tisíci zvláštních obrazech odrážejí v sobě ulici, lidi, domy, ekypáže, ovšem by bylo správněji říci: v *tisícerých* zvláštních obrazech nebo: v *tisících* zvláštních obrazů. Tisíc je jméno podstatné a neužívá se ho adjektivně. Slovo obličej možno nahraditi někdy lidovějším slovem v obratech jako: pohleďte jí do obličeje (76; kde lid říká: do očí), nebo ve větě: obrátila se obličejem ke stěně (75), m. obvyklejšího: obrátila se *tváří* ke stěně. Místo po ulicích procitnuvšího města raději bychom čtli: procitlého města.

Chválíme též, že ke knížce připojeno několik slov o spisovateli a jeho pracích. Tak by mělo býti u každého překladu. Jenom třeba tu býti jasným; jeť to určeno nejširším vrstvám čtenářstva. Věta však, jako: Stejně jako Dostojevskij svou pronikavou psycho-

---

* Snad: pivo!

** Míní-li se tu různé druhy vína a vodky, či je to genitiv? Ale pak je to rusismus.

logií, zaujímá v duševním životě Juškevičově hlavní místo popudy naturalismu Zolova — není jasně ani správně stilisována, ač-li tu něco nevypadlo.

DROBNOSTI.

ZBYTEČNÉ NOVOTY.

PŘEDEM. Na otázku, jíž jsme na str. 183 ukončili článeček o tomto slově, dostalo se nám odpovědi, že se ho užívá s významem místním: chodíme na př. do domu předem (nebo zadem). Před, původně předložka, napodobením tvarů a spojenin původního podstatného jména zad, má ve smysle místním tvary a spojeniny jako vpředu, napřed, zpředu, dopředu, předem atd. podle vzadu atd. Ale důležitější je, že tvaru předem lidová mluva užívá opravdu i u významě, který — nesprávně — nám se zdál zbytečnou městskou novotou. Jak se pisatel onoho článečku o prázdninách sám přesvědčil, říká se na Vlašimsku (též u Jindřichova Hradce) na př., že dnes je nejlépe všecko předem zaplatiti, že kdosi oznámil předem svou návštěvu atp.; a tento způsob mluvení mu byl potvrzen i rodákem z Vlašimska, mluvnicky vzdělaným. Předem (jako i napřed) nabylo v skutečné mluvě lidové i významu časového a není tedy proč se ho báti.

Na naši otázku odpovídá i prof. Strejček ve Věstn. č. prof. na str. 284: »Neříkávalo se »předem«, nýbrž »předkem«, jak by se byl tazatel snadno přesvědčil, kdyby byl kdy v životě četl nějakou starší knihu českou. Antonín Rybička ve svých »Předních křisitelích« má toto příslovce na každé snad stránce a třeba několikrát. Ale z estetických důvodů se později počalo užívati příslovce »předem«.« Pan professor neví dvou věcí, o nichž by se mohl poučiti také u Jungmanna: předně, že slova předkem dokonce by nenašel v kterékoli starší knize české, nýbrž že žilo jen v jisté době (do níž ovšem nepočítáme Rybičku, pouhého napodobitele staršího jazyka); za druhé, že v oné době předkem, sedmý pád podstatného jména předek, ani významem není totéž slovo, co předem, novotvar předložky před (»předkem děkuji« bylo by v staré době znamenalo »nejdříve, před jinými věcmi děkuji«, nikoli to, co znamená dnešní »předem děkuji«, t. j. »již napřed, dříve, než se mi dostane dobrodiní«). Proto se nezdá, že by »předkem« se bylo změnilo v »předem«, ani nemluvíc o tom, že ono slovo není přece nic tak nepěkného, aby se bylo měnilo »z estetických důvodů«. Předkem a předem jsou slova různá, a byla-li řeč o druhém, bylo a jest docela zbytečné mluviti o prvním.

Tolik o věci. O způsobu nebo nezpůsobu odpovědi p. Strejčkovy vykládati nebudeme.

NÁPOR.

Slova toho, které jsem v pátém čísle tohoto ročníku »Naší Řeči« zamítal, ujímá se pan red. J. Holeček ve feuilletonu »Nár. Listů« dne 26. června 1917. Nemáme prý jiného slova za cizí slovo offensiva; ruské slovo nápor se k nahrazení

toho slova hodí dobře. Slovo to prý se v Čechách zalíbilo a zobecnělo. Filologický původ prý ovšem nikomu nebyl jasný. I spisovatelé i češtináři odvozovali prý je od slovesa »naparovati«; dokonce prý převládlo mínění, že se má psáti náp a r, a teprve já jsem poznal, že by musilo pocházeti od slovesa »napříti«. Ale říkáme-li »napříti«, říkáme prý vzepříti a vz = na. A jako říkáme nahoru i vzhůru, můžeme prý říkati nápor i vzpor. Protože však od vzepříti máme již slovo vzpoura; zbývá jen tvar nápor pro označení silného tlaku vojska na vojsko.

Dovoluji si k tomu připomenouti toto: Slova »nápor« užívá se v novinách ne za latinské offensiva, nýbrž za německé Ansturm, Anlauf, jak jsem zjistil srovnáním německých originálů a českých překladů vojenských zpráv. Za ta slova stačí nám úplně dobré české slovo »útok« nebo »výpad«. Není potřebí, abychom pro německé Ansturm nebo Anlauf tvořili slovo nové, poněvadž svého slova »útok« užíváme také za nesložené německé »Sturm«. Pro některý pojem má jeden jazyk více významů, druhý méně; naše vojenská terminologie již od 16. století značně podléhala vojenské terminologii německé a proto se prakticky nerozvila dokonale. Slov offensiva — defensiva netřeba překládati; nechce-li však kdo mermomocí užívati těchto slov, postačí mu za ně stará slova: všeobecný útok a obrana.

Jestliže vskutku který češtinář mínil, že slovo nápor souvisí s naparovati (byl by to divný útok, při němž by se vojsko pouze naparovalo!) a jestliže kdo dokonce soudil, že by se mělo psáti náp a r, byl to češtinář nadmíru špatný. Slovo nápor nemůže se slovesem naparovati souviseti ani hláskoslovně ani významově. Předložky v z a n a se nekryjí vždy významem (na př. nahlédnouti a vzhlédnouti není totéž, ba ani nahoru a vzhůru není docela totéž); proto nelze místo vzpor, kteréhož slova také vůbec nemáme, utvořiti jen tak maně nápor. Důležito však je, že slova n á p o r ani stará ani střední ani nová čeština do nejnovějších dob n a p r o s t o n e z n a l a. Stará čeština zná podle slovníku Gebauerova (upozornil mě na to prof. Zubatý) jen sloveso n a p ř í t i (máme toho jediný doklad: osten jemu napra na hrdlo, ve významu »napřáhl«), rovněž tak v lašském nářečí je toto sloveso (ve významu: držeti proti). Slova nápor ve významu »útok« čeština vůbec nezná a neznala. Je-li v ruštině, — v jednom velikém slovníku ruském jsem ho vůbec nenašel, z vlastního čtení ruských spisů jsem ho nepoznal a nepoznávám ani ze slovníku náležitě, v jakém vlastně smyslu se ho užívá, — nemáme ještě práva přenášeti je do češtiny, když máme za ně dobrá slova česká, a vraceti se na stanovisko Jungmannovo, který obohacoval náš jazyk slovy někdy zbytečně přejímanými z jiných slovanských jazyků a tím souvislost nové češtiny s bohatou a jadrnou střední češtinou rušil.

Že se slovo »nápor« mnohým lidem zalíbilo, rád připouštím. Ale u nás docházejí obliby zvláště ty věci, které jí naprosto nezasluhují. »Naše Řeč« namáhá se již půl leta, aby jazyk poněkud očistila, zdá se však, že marně: neochvějný, oproti, béřu, střílí (plur.), předati (m. odevzdati) a jiné podobné nestvůry čteme každý den v novinách i jinde; ba přistupují k nim nové a nové (odolnost, omilostnění = Begnadigung! a j.). Zdá se, že si mnozí naši spisovatelé velmi rádi oblibují jen chyby a že nemají ani dobré vůle ani s c h o p n o s t i psáti dobře česky. *Josef Král.*

ZÁLEŽITOST.

V témž čísle »Nár. L. bere J. Holeček v ochranu dále slovo záležitost, které by prý oprávci rádi vypleli jako germanismus. Holečkovi se nezdá, že záležitost jest Angelegenheit, protože se prý něm. an- nerovná našemu za- a že Gelegenheit je prý česky příležitost. Takovou filologickou methodou by potom ovšem bylo lze obhájiti mnohé zjevné germanismy jiné; na př. doznati nehody, strachu a pod. by podle toho také nemusilo býti germanismem (ein Unglück erfahren), protože se něm. er- (= aus-) nerovná se našemu do- a protože fahren znamená česky jeti; a přece je německý původ této »české« vazby nade všecku pochybnost zjevný.

Holeček se dovolává slov příležitost, důležitost, náležitost, s nimiž je prý záležitost (= na čem záleží) ve shodě. Ne však docela. Slova příležitost, důležitost, náležitost jsou odvozena příponou -ost (jako sladký — sladkost) od známých příd. jmen příležitý, důležitý, náležitý, která zase mají základ v slovesech příležeti, náležeti, důležeti (na př. kteréž t. j. potřeby nám i vám znamenitě důleží, Geb. Stč. slov., z r. 1494; = na nichž vám i nám záleží). Příd. jména záležitý však v spis. jazyce není. Proč? Sloveso »důležeti někomu« časem zaniklo a bylo nahrazeno vazbou »záleží mi na něm« (es liegt mir daran), ale příd. jm. důležitý, z něho odvozené, zůstalo. A tak to, na čem nám záleží, je pro nás důležité, a podst. jméno, které se druží k slovesu záležeti tak, jako náležitost k náležeti, příležitost k příležeti, zní důležitost, nikoli záležitost.

Podst. jméno důležitost značilo původně vlastnost toho, co je důležité, potřebnost, pilnost, pak i věc důležitou, potřebnou, na níž záleží; na poč. 19. stol. začal se pak jeho význam otírati podobným způsobem, jako se otřel význam německého Angelegenheit a slovo důležitost se začalo významem blížiti pouhému »věc« (našemu nč. »záležitost«). Na to ukazují doklady Jungmannovy z Krameriusa a Zlobického, na př. jeho důležitost dobrou změnu vzala (t. věc), právní důležitost, Rechtsanliegenheit, Rechtssache.

Tak bychom asi říkali i dnes, kdyby nebyl býval tento vývoj zastaven a slovo »důležitost« (= Angelegenheit, věc) vytlačeno slovem novým, tou právě dobou vytvořeným a na ten čas ovšem zbytečným, slovem záležitost. Jeho německý původ a vzor je nesporný. Německá rčení »es liegt daran« (záleží na tom), »ich werde es mir a n g e l e g e n sein lassen« (podle Sychry: dám si na tom záležeti) dala zajisté podnět k tomu, že podle něm. Angelegenheit utvořeno i české »záležitost«. Německý původ a vzor slova záležitost se prozrazuje i tím zvláště, že slovo záležitost neznamená — jak bychom při domácím a samostatném odvození toho slova očekávali — ani vlastnost toho, na čem záleží, Wichtigkeit (nelze říci: uhlí má velikou záležitost), ba ani věc, na níž záleží (v tom případě musíme říkati »důležitá záležitost«), nýbrž prostě a pouze to, co německé, významově otřelé Angelegenheit, t. j. věc vůbec.

Slovo záležitost má nejstarší doklady u Jungmanna z Krameriusových Novin (záležitosti říše), z Hromádkových Víd. listů (záležitosti vlastenské) a ze Sychrovy Fraseologie (zanášel se vašimi záležitostmi), celkem nemnohé. Dobrovského slovník

slova záležitost nemá (Angelegenheit jest péče, starost, zaneprázdnění; důležitost); také v Thámově právnickém slovníčku ho není. Pevné kořeny zapustilo v řeči kancelářské a v jazyce právním, jsouc pohodlnou náhražkou neméně oblíbeného Angelegenheit; odtud proniklo a proniká i do ostatního spis. jazyka, zatlačujíc z užívání starší a správnější výrazy »věc«, »potřeba«, »příčina« a j. Přes svůj cizí původ dobylo si hojným užíváním i v spis. řeči jistého práva a jakéhosi významového odstínění a mimo Brus Hattalův, který je s obvyklou rázností nazval obludou, znamením úžasné poroby duchovné a nedbalosti, bídným a zbytečným výmyslem češtinu prznícím, měly se k němu naše brusy celkem shovívavě, vystupujíce pouze proti nemírnému jeho užívání na úkor starších a lepších slov českých. A takové může býti i dnešní stanovisko ke slovu záležitost. Kde odstíněný a užší význam slova záležitost (= asi franc. affaire) pudí dáti mu přednost před jinými synonymy obecnějšího významu, jako jsou věc, potřeba atd. (na př. odevzdal všecky svoje záležitosti právnímu zástupci), budiž; kde však vystačíme se slovy nesporně správnějšími a původnějšími, jako »věc«, »potřeba« atd., držme se s v é h o. V. E.

DIVOKÉ KVĚTY Z NOVINÁŘSKÝCH LUHŮ.

Letošní leto a podzim jakoby byly účinkovaly zvlášť choroboplodně na naše noviny. Není novin a není čísla jejich, aby se v něm nevyskytlo některé býlí. Ale netoliko že bujejí dále chyby až stokrát vytýkané a každým, i nebrusiči, uznávané a zamítané, nýbrž tvoří se nové a nové, neslýchané a nevídané. Čtenáři našeho listu ze všech stavů, zvláště ze stavu vojenského, právnického a technického — což naplňuje opravdovou radostí — v hojnosti nebývalé nám posílají výstřižky a výpisky z novin, žalujíce na tu nevyplenitelnou nedbalost a neúctu k jazyku, na chyby, nedovolené ani na škole obecné, ale i na ten smutný úkaz, že páni novináři, nehledíme-li ke skrovným výjimkám, časopisu našeho vůbec neznají. Čtenáři žádají nás naléhavě, abychom »Naši Řeč« posílali také novinám. Oznamujeme, že se list posílá všem novinám větším (i bez výměny) od prvopočátku! Ale zároveň potvrzujeme, že časopisy téměř docela ignorují vydání každého zaslaného sešitu »Naší Řeči«.

Z nasbíraného býlí vybíráme aspoň tyto krasavky:

Z »Večera«: Situace hospodyň jest přímo zoufalá, zvláště když ani vejce ani zelenina ke koupení nejsou (m. když hospodyně ani vajec ani zeleniny n e d o s t a n e, když jich n e l z e k o u p i t i, nebo: když s e j i c h č l o v ě k n e d o k o u p í).

Z »Venkova«: Princ Jindřich byl v Londýně přijat J. V. králem Jiřím, jenž ho zmocnil k ústnímu sdělení Mně(!), že Anglie zůstane neutrální (m. M n ě o z n á m i t i, ř í c i ú s t n ě). A dále se píše: Poněvadž toto sdělení bylo v přímém rozporu se vzkazem královým Mně(!), telegrafoval jsem... (správně: Poněvadž t a t o z p r á v a, t o t o o z n á m e n í b y l o v přímém odporu s t í m, c o m i k r á l v z k á z a l). — Tamtéž: Právo na nosení odznaku (m. nositi odznak. Místo nosení správně píšeme: nošení). — Tamtéž: Tehdy v pětstoletí(!)

výročí mučednické smrti Mistrovy, bez jakékoli okázalosti spadla rouška se Šalounova díla (správně: tehdy o pětistém výročí nebo: v den pětistého výročí...).

Z »Práva Lidu«: Všecky kancléřské řeči pro anebo proti anexím tu nepůsobí (místo: žádné řeči, nebo prostě: řeči kancléřské pro anexe (zábory) nebo proti nim tu nepůsobí). — Tamtéž: Ve tří(!) dnech. — Ve čtyř(!) bitvách (m. ve třech dnech, ve čtyřech bitvách). — Tamtéž: Trvalé opakování popírání německé výbojnosti může(!) působiti na cizinu jiným dojmem nežli dojmem nedobrovolné komiky a naléhavé touhy po míru ze slabosti (místo: Pořád opakované popírání německé výbojnosti, nebo raději: popírá-li se pořád německá výbojnost, nemůže to působiti na cizinu jinak, nežli dojmem nedobrovolné komiky a že ze slabosti toužíme již naléhavě po míru). — Tamtéž: I za zdmi ústavu choromyslných bojoval s neviditelnými mocemi (místo: mocmi. Moc, moci se skloňuje podle vzoru: kost. Nikdo neřekne: kostěmi). — Tamtéž: Jaké jednání předcházelo papežově notě (m. papežovu notu. Srovnej přísloví: pýcha předchází pád). — Tirpitz proti míru v dorozumění (místo: na základě dorozumění, dohodnutí). —

Z »České Demokracie«: Další moje návštěva bude platiti lékaři (místo: bude k lékaři. Platiti lékaři má naprosto jiný smysl, totiž zaplatiti lékaři). — Tamtéž: Cílům českého národa platil vždy můj život (m. věnoval jsem celý život svůj snahám č. národa). — Tamtéž: Dr. Stránský nepronesl jiné myšlenky než oné, kterou vyjádřil již dříve (místo: nepronesl jiné myšlenky než onu, tu, kterou...). — Tamtéž: Zvony — dávní svědci českosti zněmčených míst — zmizí (správně: zmizejí).

Z »Národních Listů«: Vypovídání způsobilo rozhořčení a ovšem ochlazení nadšení pro Maďary (místo: výpověď způsobila rozhořčení a ovšem schladila nadšení pro M.). — Povolte zásobení se obyvatelstva brambory (m.: Povolte obyvatelstvu se zásobiti). — Řízení ruského vojska bude postoupeno válečné radě, pozůstávající(!) z generála Ruského, Alexejeva, Brusilova a Radka Dimitrije (místo: skládající se, složené z generálů...).

O zkáze jazyka a zesurovění jeho statečně a neúmorně pracují dva humoristické týdeníky pražské, které chtějí býti listy polodivadelními, ale jsou spíše listy polosvěta: »Zájemník« a »Lucerna«. Jinak jsou to listy konkurenční a útočí proti sobě, ale v hanobení jazyka našeho jsou svorny. Uvádíme z posledního čísla jednoho z nich jen tyto dvě věty: Holky na něho nedají dopustit — to je jejich »táta« — a jemu je v tom kalu zrovna tak blaze, jako praseti na hnojišti. — Umouněný ševcovský prefadýnr je u něho »veritábl doktor«. — Stačí, že?

K tomu ještě několik pochoutek.

Na jediném sloupci zábavného feuilletonu čtli jsme tyto tři věty: »Balvan s sebou pohnul« — »(moucha) mrskala s sebou čile« — »(doktor) kymácel s sebou poněkud«. Pan spisovatel někde četl, že se má psáti na př. »vezmi mě s sebou«: ale

snad jen u nás jsou možni spisovatelé, kteří nedovedou rozeznati, kde je na místě předložka tak častá a zřetelná, jako je s, a kde nic, kteří nedovedou vycítiti, že se říká na př. »jdu s tebou«, ne »jdu tebou«, ale »hnul jsem balvanem«, »pes mrská ocasem«, »bouře kymácela lodí«, ne »s balvanem« atd., a že tedy předložka v oněch větách je nemožná.

»Když veřejnost po krajíčkách dovedla podporovat děti žebravé, ať nosí do útulků, tak se aspoň m a j í i ty děti, které nedostatkem hynuly, ale k žebrotě odvahy neměly«. Spisovatel, nebo tenkrát vlastně spisovatelka napsala n a j í místo správného n a j e d í: ale této chybě nerozuměl ani sazeč (vysázel: *m*ají). A sazeči bývají přece na chyby ostříleni!

»Jaký to pestrý obraz v oné záplavě bělavého slunečního ohně, v němž ž h a l y v pozadí bělavé skály Krasu«. Kdyby něco takového napsal spisovatel jinde, řekli by mu, chce-li spisovati a nenaučil-li se ve škole mluvnici, aby aspoň neužíval slov, jichž nezná z denního života: neumí-li říci žehly, aby tedy řekl hořely. Ale u nás?

»Pak že není uhlí! Panečku, dost j e j dostaneš, ale — musíš dáti z a ň mouku«. Zrovna se stydíme napsati, že správně by bylo h o, z a n ě.

»Ještě starší (zbytek tisků Gutenbergových) je úryvek německé básně od W e l t g e r i c h t a«: tak jsme se dočtli v novinářských zprávách l. P. 1917. Aby to tak byla báseň o posledním soudě (vom Weltgericht)!

»Už dávno se lidem nelesknou po jídle ústa mastnotou a k d y b y t a k é, bylo by lépe se olíznouti«. Čech by řekl »a kdyby«; ale Němec »wenn auch«, a Čech v době, kdy mluví stále o svérázu, o národní samostatnosti a o potřebě svého vlastního života, musí honem kde které německé slovo otrocky překládati do češtiny. Tak jsme čtli v poslední době »za okolností« = unter Umständen, kde Čech by řekl asi »podle potřeby«, »kdyby bylo potřebí«, anebo leda »podle okolností«; že Němec říká unerschütterlich, unzweideutig, kde se u nás do nedávna říkalo »stálý, pevný«, »nepochybný«, dnes se musí psáti »neochvějný, nedvojsmyslný«. Aby nás nikdo nepoučoval, víme, že i neochvějný, nedvojsmyslný jsou slova v češtině možná: ale hnusí se nám dnešní zvyk, míti za každé slovo německé hned slovo české, co možná nejtěsněji k němu přiléhající. Za »begnadigen« nám vytvořili »omilostniti«; protože Němec dnes rád říká »einschliesslich«, my honem musíme říkati po něm »včetně«. Tvoří se tak nový sloh, který není než němčina obarvená průzračným českým nátěrem, živý důkaz, že přestáváme po česku mysliti. A to je hrozné, hroznější, než vplete-li prostý Čech, opravdu ještě po česku myslící, do řeči hned třeba tucet jednotlivých slov cizích. Tento hanebný sloh panuje dnes zejména v novinách a z nich se šíří dále. Což není v mladém pokolení novinářském lidí, kteří by se dovedli něčemu naučiti ze způsobu, jakým našemu lidu psával na př. Havlíček?

Na konec přidáváme tuto povedenou skrývačku z úvodníku rozšířeného časopisu: »Důsledkem těchto kroků diplomacie německé, které daly základ k dnešním koalicím a které v odporu k politice Bismarckově opustily opatrnou kontinentální politiku, kterou provádělo Německo od r. 1871, kdy sblížení anglo-

francouzské, které se projevilo zřetelně anglo-francouzskou smlouvou o Egyptě a Maroku a dalo základ k »entente cordiale« v dubnu roku 1904«.

HOVORNA.

ZAMLOUVATI SE.

Čtenář našeho listu píše nám m. j. o slovese zamlouvati se, jehož se dnes hojně užívá místo líbiti se: uvádí nám za doklad zpravodaje, jemuž se nová kniha Dykova »zamlouvá«. Nezdá se mu tento způsob mluvení správným, protože sloveso zamluviti, zamluviti se má v češtině vlastně významy jiné. Všecko má ovšem svůj původ, i nesprávnost; a vlastně teprv povaha původu slova nebo rčení nám dává příčinu a právo, abychom mluvili o jeho nesprávnosti. Kde se vzalo toto nové zamlouvati se? Obyčejný pramen nových našich nesprávností, němčina, nic úplně takového nemá; proto se ohlížíme po prameni domácím. V staré době zamluviti se, zamlouvati se znamenalo slíbiti, zvláště učiniti závazný slib (tak také zaříci se, zaříkati se, jako zapsati se, zapisovati se říkali o slibu písemním); doklady jsou od 14. stol. asi do dob Komenského velmi hojné, na př. »života svého polepšiti se zamlouvám«, »zamluviti se k manželství«, »něčím, v něčem se komu zamluviti« a pod. Jsou také doklady, v nichž předmět slibu není určitý; tak na př. ve výkladě Kralické bible k žalmům »že jsi nás sobě za zvláštní lid zvolil, nám se zamluvil (= nám se zaslíbil), v péči přijal«. Odtud mohl vzniknouti význam, v němž dnes se říká o něčem, že se nám »zamlouvá«: znamenalo by to vlastně, že to slibuje, že je to slibné (význam slovesa zamlouvati se je slabší, než líbiti se). Slovo to se ujalo teprve za doby nové v hovoru městském a v písemnictví (Kott teprve v dodatcích má doklady přídavných jmen zamlouvavý, zámluvný); pochází snad z lidové mluvy některého kraje, nám neznámého. Nemohl by nás poučiti někdo z čtenářů, kde se tak vyjadřují osoby, o nichž se nelze domnívati, že by toto slovo znali z knih, ze školy, z kostela nebo z řeči nelidové vůbec?

V němčině slova, znamenající slibování, také nabylo podobného významu. »Das sagt mir zu«, vl. »to mi slibuje«, je asi tolik, co dnešní »zamlouvá se mi«, také »das verspricht viel, ist vielversprechend« je podobné. Ale zdá se nám, že shoda slovní není tak úplná, aby bylo lze mluviti o přímém napodobení: že tytéž obrazné výrazy vznikají samostatně u rozličných národů, není nic divného ani neslýchaného. Německé je ovšem přídavné jméno mnohoslibný (vielversprechend), které lépe jest nahraditi slovem nadějný.

»RUKMAMA«.

Ve feuilletoně »Kamenné imperium«, uveřejněném dne 31. července t. r. v »Nár. L.« vytýká spisovatel feuilletonu společnosti od Dol. Bousova barbarské novotvary »rukmama«, »očmama« a p., které prý až tam, k horám, pronikly ze zkažené češtiny pražské. Čtenář našeho časopisu bere v ochranu pražskou češtinu proti tomuto nařčení a tvrdí, že se tak nejen v Praze, ale vůbec nikde v Čechách nemluví

a že je to patrně nepodařený vtip feuilletonistův. Na jeho žádost obrací se redakce »Naší Řeči« na své čtenářstvo s dotazem, slyšel-li (nebo četl-li, na př. v dopise) někdo z našich čtenářů tyto obludné tvary »rukmama«, »nohmama«, »očmama« skutečně a kde, kdy a od koho.

LISTÁRNA REDAKCE.

Panu praes. dr. M. v Chr. Zájem Váš potěšil nás srdečně. Vaše přání shodují se s usnesením III. tř. České Akademie, aby na konci každého ročníku byl pořízen abecední seznam chyb a oprav, který ve zvláštním otisku má býti dán též do obecného prodeje. — Vedle vytýkané chyby uváděti znění správné, žádáno je s mnohých stran a děje se tak již skoro napořád.

Panu dru. F. N. v M. Názvy »činky« a »madla« zavedeny byly do názvosloví tělocvičného (podle pojednání A. Šebánka v »Sokole« 1913—1915 a ve Výroční zprávě c. k. vyšší reálky v Písku z r. 1915) již před Tyršem od Malýpetra a Ardelta. Obě slova »činka« i »madlo n. mádlo« byla ovšem v jazyce již předtím v oběhu, jak je patrno ze Slovníku Jungmannova, a jmenovaní názvoslovci tělocviční jich jen použili ve významu zvláštním, odborném pro jistá nářadí. »Činek« nebo »činka« značí podle Jungmannova Slovníku v tkalcovství latičku na palec širokou, na brk husí tlustou, přes celou šířku osnovy dlouhou, takže jí po krajích ještě kus vybývá, k níž tak řečený hadlav přinitěn neb připojen jest; jest v osnově za brdy včiněná a pomáhá k rozstupování se osnovy. Jungmann i Gebauer (Hist. mluv. III, 1, str. 580) uvádějí slovo činky (které se vyskytuje též ve tvaru »šinky«) ve spojení s něm. Schiene, jehož počáteční š mohlo se změniti v č lidovou etymologií, spojením se slovem »čin« a p. Slovo »madlo« vysvětluje Jungmann jakožto držadlo, zábradlí, zač se jímá, aby člověk nespadl. Jeho původ možno hledati v zaniklém slovese jmáti, jemaju (jemám), jehož některé tvary jsou dochovány v staré češtině a jež znamenalo jímati, chytati. Odsutí počátečního j ze jmadlo bylo by pak téhož způsobu jako v slově mám z pův. jmám, v ob. meno m. jméno atd.

Panu F. D. v Plzni. Příd. jm. srdečný, srdeční (bez rozdílu) našim předkům znamenalo všecky možné vztahy k srdci u významě hmotném i přeneseném. Na př. srdeční údové jsou údové srdce (též stavy srdce, duše), srdečný důlek je důlek na prsou, pod nímž je srdce, srdečný hněv je hněv srdce, tedy hněv, pronikající člověka, žádost, prosba srdečná (srdeční) je žádost srdce anebo žádost jdoucí ze srdce; podobně se mluvívalo o srdečném pláči, o srdečné žalosti, Chodové znají srdečný smích (Hruška v »Nár. L.« 1916, č. 78) atd. Příslovce k tomu je srdečně; a jsou staré české doklady se slovesy jako žádati, prositi, plakati, milovati, říkalo se »srdečně jsem ho ráda uhlídala« atd. Starých dokladů těchto slov se slovesem děkovati nebo s podstatným jmenem dík neznáme, snad proto, že naši předkové neděkovali tolik za každou hloupost jako my: ale proč by to byla chyba? I díky mohou a mají vycházeti ze srdce. Kniha, která vzbudila ve Vás pochybnosti, zapovídá i jiné věci, kterých my bychom nezapovídali. Že smíme také děkovati upřímně, snad ani nemusíme přidávati, ačkoliv ze starých památek ani tako-

vých rčení doložiti nedovedeme: není všecko chyba, co říkáme stejně jako Němec, ani co bychom mohli říci také jinak.

Panu A. F. v Praze. Máte za chybné spojení zadělati okno. Ale říkali podobně již v 15. a 16. st. naši předkové; tak se v zápise staroměstských knih r. 1432 komusi ukládá, že má jakési dvéřce »zazditi a zadělati«, a podobné doklady jsou i jiné. Také předělati, obdělati znamenávalo tolik, co přehraditi, něčím obehnati, jakož vůbec sloveso dělati a jeho složeniny, jako i podobná slovesa v jiných jazycích (franc. faire, něm. tun, machen), objevují se s nejrozmanitějšími předměty náhradou za určitější slovesa plného významu (udělej pokoj, postel, kamna atd. = ukliď, ustel, vyčisť). »Mám zadělat okno?« ptá se tedy panička v románové příloze. Chce-li je zakrýti záclonou, šatem nebo něčím takovým, vyjadřuje se snad způsobem lidovým, obecnějším v denním hovoru, ale ne nesprávným. Chce-li jen okno zavříti, opravdu asi překladatel otrocky napodobí něm. zumachen (v tomto smysle my slova zadělati neužíváme).

Čtenáři »Naší Řeči«. 1. Tvary »kdo-pak, co-pak, jaký-pak« nejsou provincialismy, nýbrž tvary spisovné a správné právě tak, jako prosté tvary kdo, co, jaký, od nichž se liší tím, že jsou důraznější, jsouce zesíleny příklonným pak (pod. kdože, cože a p.). — 2. O tvarech zájmena týž, tentýž najdete poučení v Gebauerově-Ertlově Mluvnici české (5. vyd.) § 357. — 3. Novočeský infinitiv má tvary chytati i chytat bez jakéhokoli rozdílu; tvar chytati jest ovšem původnější a dáváme mu přednost, kde zřetele stilistické nejsou tomu na závadu. Poněvadž supina v nové češtině není, klade se i po slovesech pohybu vesměs infinitiv; a se stanoviska správnosti jazykové jest tedy zcela stejné, píšete-li »jdu chytati ryby« nebo »jdu chytat ryby.«

Panu J. K., far. v Ml. Bříštěch. Slůvko tje (on tje tam byl, není tje to pravda a pod.), jež znáte z Nové Říše na Moravě, sotva je co jiného, než -ť je (onť je[st] tam byl); v druhém dokladě je stejné přenesení do věty, v níž je[st] vlastně nemá místa, jako někdy i v lidové mluvě v -tě, o kterém jsme mluvili v č. 1, 2, 4. Z Moravy známe také »přišel tě k nám, já ho neznám« v Sušilových písních 314. Ale snad se říká on ťje a pod., ne on tje? O ostatních věcech listem.

Panu S. J. K. na Král. Vinohradech. Krakonoš je slovo v nové době uměle vytvořené; jméno Krkonoše, jako jména místní vůbec, vykládati je velmi nesnadné, proto také nevíme, je-li příbuzno se jmenem Krč. Mermo patří k slovesu mříti a znamená původně asi smrtelně, na smrt (Sborn. fil. 2, 83).

OPRAVA. V č. 7. na str. 216 v ř. 21 (jak upozorňuje p. prof. B. K.) zkratka »stč. Dif. 187« má se správně čísti »Stč. Dif. 187«, to jest: Dra. F. J. Studničky Základů vyšší mathematiky díl I. O počtu differenciálním. Druhé vydání. V Praze 1878. Tam na str. 187 se »dotyčník« definuje jako bod, ve kterém vzájemně se dotýká několik větví křivky, jež mají vesměs tutéž tečnou.

Číslo 8. vyšlo dne 1. října 1917. Z redakce odpovídá dr. Jaroslav Vlček

Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o. v Praze-I., v ul. Bílkově č. 17.